

Становище

За представената дисертация от Анита Симеонова Стефанова на тема „Механизми за контролирано гласоподаване в ромските общности в България 1991-2021 г.“ за присъждане на ОНС „доктор“ по 3.3. Политически науки

От проф. Антоний Тодоров, д.н., специалност 3.3. Политически науки

Представената дисертация е в обем от 246 страници, включва увод, три глави на изложението и заключение. Библиографията съдържа 233 източника на български и английски езици. Разработена е под научното ръководство на до. Д-р Стойчо Стойчев. Цялостното оформление на текста, стила на изложението, позоваването на използваните източници съответстват изцяло на академичните стандарти.

Излишно е да се каже, че темата е актуална, защото проблемът с контролирания вот се обсъжда в академията и обществото още от самото начало на демократичните промени, но особено важен изглежда е той пред последното десетилетие, когато има видим спад на общата избирателна активност и поради това контролираният вот тежи повече в окончателните резултати. Положително е също така, че изследването продължава работата на авторката в предшестващата магистърска теза, което показва последователност на научните интереси.

Дисертацията е отговор на поставения основен изследователски въпрос, който, макар и не формулиран точно като въпрос, може да се разбере така: какви са причините за „разширяващия се обхват на явлението на покупко-продажба на гласове през последните 30 години в част от ромските общности“ и какви са „резултатите от това“. Основната хипотеза е, че това е резултат на взаимодействието едновременно на два подтипа – от страна на търсещите гласове на изборите политически партии и от страна на общностните лидери в утвърждаването на властта им. В някакъв смисъл това е и процес на превръщане на политическите избори в пазарна стока, която се купува и продава. Анита Стефанова с основание търси основните причини за това явление в засилващата се маргинализация на ромските общности особено след 1989 г., която води до отчуждение от политиката. Тя дори заявява, че „в настоящия текст детайлно ще бъде разгледан първоизточникът на задълбочаващия се процес на силно отчуждение и капсулиране на части от тази общност.“ Последното е доста амбициозно и несъмнено изисква мащабно проучване, а и немалко изследвания в България са правени именно в тази насока. Все пак основната задача на изследването, а именно, анализът на разширяващия се контролиран вот сред ромските общности, остава централна и дисертацията не се отклонява от нея.

Изследването се основава на три основни източника: академичната литература по въпроса; резултатите от парламентарните и местните избори в секциите на ромските общности и направените 10 10 дълбочинни интервюта през 2021 г. с брокери на гласове. Анита Стефанова демонстрира отлично и задълбочено познаване на академичните

изследвания по темата на български и английски език. Нейните литературни източници са използвани по същество, позоваванията са коректни, мобилизираните теоретични обяснения са адекватни на основния изследователски въпрос. Резултатите от изборите също са използвани грамотно и наблюденията аргументирано подкрепят основните хипотези на изследването. Най-удивителни са 10-те дълбочинни интервюта, защото проникването в общностите на дилърите на гласове е занимание, едновременно трудно, но и опасно. Всъщност въпросът ми е, как е успяла да постигне това при положение, че дилърите на гласове несъмнено биха могли да заподозрат изследователката, че работи в тясно връзка с полицията? Във всеки случай намирам за не само много оригинално, но и истински евристично събирането, обобщаването и анализа на така събраната информация.

Структурата на дисертацията логично съответства на поставените задачи и отговора на изследователския въпрос. Първата глава въвежда и дискутира основните понятия на изследването: изборният процес и избирателните системи, правната регулация на изборите в днешна България, но най-вече понятия като контролиран и купен вот. Тук намирам за най-интересно от изследователска гледна точка аргументирането на твърдението, че в целия дълъг период (1991-2021) на изследването на изборните практики и на поведението на ромските общности се очертава тенденцията на замяната на преките форми на купуване на гласове с по-усложнената, но и по-трудно уловимата търговия със зависимости.

Втората глава е посветена специфично на обобщен анализ на ромските общности в България. Тук авторката се позовава на добре известните изследвания в тази насока на български и чуждестранни автори. Общото заключение е, че като цяло пазарният икономически преход и разграждането на старите политически структури на комунистическата държава поставят ромите трудна ситуация на почти непосилна адаптация към новите реалности и постепенно водят до тяхната социална маргинализация и капсулиране. Това е съпътствано и от два други процеса на промяна на идентичността на значителни части от ромските общности – турцизацията и евангелизацията, и двата процеса водещи към търсене на особена идентичност, на различаване от голямата общност. Това има и особени последици, едно от които е създаването на нови мрежи за социален контрол, извън предишните зависещи от държавата механизми. Един процес, който някои изследователи назовават с термина „феодализация“. Тук е направен успешен опит за типология на неформалното лидерство в ромските общности, макар най-интересното – сравнение на ефективността на отделните типове лидерство – да е оставено за едно по-нататъшно изследване.

Третата глава е най-интересна от гледна точка на темата на изследването, макар и най-кратката. В нея се анализира общата динамика на контролирания вот сред ромската общност в България на основата на систематично обследване на резултатите от парламентарните и местните избори за един голям период от 30 години. Тук е направена и типология на пет съществуващи модела на пазара на гласове, които с основание са изведени и като един от съществените научни приноси на изследването.

Изследването, представено от дисертацията, отговаря успешно на поставения основен изследователски въпрос. Аргументирано е доказано, че наблюдаваното нарастване на практиките на контролиран вот сред ромските общности е резултат от превръщането на изборите в своеобразна търговия, при която всяка една от участващите страни има своята специфична полза: „купувачите“ получават нужните гласове; „брокерите“ затвърждават властовите си позиции в общността и получават част от възнаграждението; „продавачите“ на гласове получават действителна материална облага, понякога съпътствана от надеждата, че купилият гласовете им би могъл евентуално да направи нещо за решаването на техните проблеми.

В тази ситуация изходът не е лесен, защото всеки от участниците намира своя интерес, а това прави особено трудно разграждането на установените вече трайни взаимодействия. Но намирам за особено удачен, а и важен, опитът за систематично предложение за възможни решения на тази ситуация. Анита Стефанова има пълното право да смята, че „би било грешно да се мисли, че промени единствено в Изборния кодекс или създаване на звена, които се борят с корупцията, могат да доведат до желаните резултати“. Авторката прави няколко предложения за такова решение, някои от които се дискутират отдавна. Но най-същественото е образованието и социалната интеграция на ромите. Разбира се мерки в посоката на усъвършенстване на изборния процес са несъмнено полезни, но те все пак се отнасят към процедурата, а не толкова към същността на проблема. Тук е важна и препоръката за активно противодействие на правоохранителните органи срещу действията на „купувачите“, защото, както и при разпространението на наркотиците, преследването на потребители, които са и жертви, на може да бъде равнопоставяно на преследването на извличащите пряката печалба от това.

Бих отправил един по-общ въпрос: каква е дълбоката причина за неуспеха на интеграцията на ромските общности в условията на демократичния преход? Макар това да надхвърля основната рамка на дисертацията. Бих отправил критика към немалкото буквени грешки в текста – малко повече старание никога не е в повече.

В заключение, като имам предвид проведеното систематично и задълбочено изследване на поставени въпрос, мобилизираните академични ресурси, демонстрираното умение за самостоятелно разсъждение и критично мислене, както и защитените научни преноси (за типологията на неформалното лидерство и за моделите на пазара на гласове) смятам, че представения текст има всички необходими качества за да бъде присъдена ОНС „доктор“ по специалност 3.3. Политически науки на Анита Стефанова.

Проф. Антоний Тодоров, д.н.